

Hilversum in 1951

Inleiding en overzicht

BRAM VAN DER
SCHUYT

Ongeschonden maar arm

Toen J.J.G. (Joost) Boot op 1 oktober 1951 zijn intrede deed als burgemeester van Hilversum trof hij een gemeente aan met 89.500 inwoners, met een begroting die een batig saldo van 1,88 miljoen gulden vertoonde en die de oorlog tamelijk ongeschonden was doorgekomen. Hoewel de Duitse *Oberbefehlshabers in den Niederlanden* de laatste twee oorlogsjaren vanuit Hilversum hadden geopereerd en daarvoor een groot stuk van Trompenberg in beslag genomen hadden, waren de verwoestingen door oorlogshandelingen in de stad incidenteel geweest. Zo'n zes jaren na het einde van de oorlog waren de handel en de nijverheid weer aardig opgekrabbeld. De metaalverwerkende industrie – vooral gevestigd in Over het Spoor – had de leeggeroofde fabrieken weer opgetuigd en in bedrijf genomen en ook de vele andere bedrijven in deze industriële wijk van Hilversum zoals Van Son (inkt) en Ripolin (verf) hadden de productie kunnen hervatten. In augustus 1951 nam het farmaceutische bedrijf Roter een nieuw en groot fabrieks- en kantoorgebouw bij de Liebergerweg in gebruik. In Hilversums belangrijkste industrie, Philips Telecommunicatie Industrie, werd zwaar geïnvesteerd om aan de grote vraag naar telefoons en radio-apparatuur te voldoen. Aan de andere zijde van de spoorlijn waren de vijf omroepverenigingen druk bezig om aan een andere vraag te voldoen, namelijk die naar informatie en ontspanning. Ook zes jaren na de oorlog was aan bijna alles nog een groot tekort. Wat gemaakt werd kon verkocht worden en de weer opgelapte fabrieken draaiden op volle toeren

Er waren evenwel nog grote problemen. Het aantal fabrieken was niet groot genoeg en ze waren ook doorgaans uitgerust met oude, vaak uit Duitsland teruggemaalde machines en apparaten. De ontwikkeling van nieuwe fabricagetechnieken en productiemachines die vooral in Amerika stormachtig was geweest had hier in de jaren van de bezetting praktisch stil gelegen. Wat op de markt kwam was dus relatief duur en niet altijd van de beste kwaliteit. Als je in 1951 wilde aangeven dat iets heel goed was zei je: het is van *vooroorlogse kwaliteit!* Maar er was nog een andere oorzaak voor de wat aarzelende groei van de economie. Nederland was een arm land geworden en de mensen hadden weinig te besteden. Hilversum was de oorlog dan wel redelijk doorgekomen, maar elders in het land had de Duitse bezetter grote schade aangericht. De naoorlogse regeringen vonden dat “herstel en vernieuwing” van het land voorrang hadden boven plezierjes van de individuele burgers en hadden de lonen laag gehouden. Daar komt

Geur en smaak van Polak en Schwartz. Van 1930 tot 1950 steeg de industriële werkgelegenheid in Hilversum met niet minder dan 80 procent. De sterkst groeiende sectoren waren de metaal, de chemie en de bouw. Een in Hilversum gevestigd chemisch bedrijf van internationale betekenis was de essencefabriek van Polak en Schwartz gelegen op het terrein tussen de Liebergerweg en de spoorlijn naar Amersfoort. Op deze foto uit 1951 zijn zijn weg en spoorlijn duidelijk zichtbaar. In de jaren zestig werd het bedrijf overgenomen door de Amerikaanse multinational IFF. De productie verhuiste naar Tilburg, de directie en de ontwikkelingsafdelingen bleven in Hilversum. In 1950 had Polak en Schwartz een heel beroemde werknemer, namelijk de voetballer Rinus Schaap! (coll. SAGV)

bij dat nu juist in het jaar 1951 de economische ontwikkeling en daarmee de groei van de welvaart tegenslag ondervond. De Koude Oorlog tussen de Sovjet Unie en Amerika was voortdurend kouder geworden en had in 1950 tot een gewapend conflict in Korea geleid. Een wereldwijde economische stagnatie was het gevolg. Nederland had zijn eigen oorlog in Indonesië twee jaar tevoren weliswaar beëindigd maar worstelde nog met de financiële en sociale naweeën daarvan. Bovendien begon de Marshall-hulp vanuit Amerika op zijn eind te lopen en dat alles leidde tot een bestedingsbeperking die tot in de Hilversumse winkels voelbaar was. In zijn jubileumboek noteerde de heer Harry Dankers van de gelijknamige herenmodezaak later: 1952 – *Zeer moeilijke tijd. Korea konflikt. Recessie in de maatkleding, het personeelsbestand wordt afgebouwd.*

De prijzen stegen. Bier werd 10 procent duurder, melkpoeder 15 en kolen meer dan 20 procent. Hogere prijzen betekende dat er minder gekocht werd, vooral van artikelen waarvan je de aanschaf nog even kon uitstellen. Zo daalde de omzet van schoenen met 22 procent ten opzicht van die van het jaar ervoor, die van textiel ging met niet minder dan 38 procent naar beneden. Eind juni stelden Veneta, Van den Brink, Fokker en Arie Veen een groot deel van hun personeel voor zes weken op wachtgeld. Voor het eerst sinds de bevrijding greep zorg voor de toekomst om zich heen.

Emigratie vooral naar Canada en Australië

Van de weergaloze welvaartsgroei die ons land te wachten stond had men in 1951 nog geen flauw vermoeden. Integendeel, Canada, Australië en vooral Amerika waren landen met een materiële welvaart die voor berooide Hollanders nog generaties lang onbereikbaar leek. Bovendien groeide er een gevoel van bedreiging door de Koude Oorlog en was er angst voor een mogelijke aanval van de Sovjet-Unie op West-Europa. Er kwam een landverhuizing op gang van tienduizenden Nederlanders naar met name Canada en Australië die tot in de jaren zes-

tig zou voortduren. De kranten weerspiegelden de Nederlandse belangstelling voor die landen door regelmatig artikelen op te nemen over het dagelijks leven daar. *Denkt u niet in een gespreid bedje te komen*, was telkens de boodschap, maar de emigratie bleef groeien. Het was vooral de plattelandsbevolking die het niet meer zag zitten, maar ook ondernemers droegen bij aan de emigratiegolf. De Hilversummer H. van Loo, eigenaar van een meubelfabriek aan de 's-Gravelandseweg, pakte zelfs zijn machines en gereedschappen in grote kisten en vertrok met de hele santekraam naar Australië om daar opnieuw te beginnen.

Meer Herstel dan Vernieuwing

Met de slagzin “Herstel en Vernieuwing” waren de naoorlogse kabinetten aan de slag gegaan. Maar in 1951 was inmiddels duidelijk dat er vooral hersteld was en maar zeer beperkt vernieuwd. Bij de wederopbouw van de economie was dat ook eigenlijk onvermijdelijk. Zoals wij boven zagen, hebben bedrijven en overheden eerst de productie maar weer op gang gebracht om later te gaan kijken hoe het allemaal nog beter zou kunnen. Dat was alleen maar verstandig. Maar met diezelfde instelling had men ook de wederopbouw van het politiek-sociale leven aangepakt. Vrijwel alle instituties die de Duitse bezetter uit de samenleving had verwijderd, hadden in 1951 weer hun vooroorlogse posities heroverd. Na een halve eeuw terugblikkend verschilt de samenleving van 1951 nauwelijks van die van 1940. Wat vooral opvalt is het herstel van de “verzuiling”. De katholieke, protestante, socialistische en liberaal/neutrale zuilen in dit land hadden op vele facetten van het maatschappelijk leven hun greep hernomen. Dit valt te meer op, omdat tijdens de bezetting gereformeerden, liberalen, socialisten, ja zelfs communisten geleerd hadden om samen tegen de gehate bezetter te vechten, wat vaak tot waardering en wederzijdse bewondering had geleid. De eerlijkheid gebiedt wel om op te merken, dat vele verzetsgroepen in een vooroorlogse zuil hun oorsprong hadden gehad en dat dat ook in de bemensing van zo'n groep tot uiting kwam. De in Hilversum opererende groep “U 61” bijvoorbeeld, die was ontstaan rond dominee Roth en waarin mannen als de theologiestudent Gé Verheul een grote rol speelden, had een duidelijk protestantse nestgeur. Maar toch, onder druk van bezetting en terreur door een gemeenschappelijke vijand had een vermenging plaats gevonden, die de direct betrokkenen na de oorlog niet zomaar wilden opgeven.

Tijdens de euforie van de bevrijding waren pogingen gedaan om op bijvoorbeeld politiek gebied de oude patronen te doorbreken en tot nieuwe politieke groeperingen te komen. De oprichting van de *Nederlandse Volksbeweging* was zo'n poging. Maar de vooroorlogse politici wisten de gevestigde partijen weer spoedig tot leven te wekken, zowel op nationaal niveau als ook in de plaatselijke politiek. De presentatie en vooral de naam van de partijen werd wel ‘vernieuwd’. De socialisten wilden niet alleen maar sociaal-democratische ‘arbeiderspartij’ zijn maar streefden een ‘doorbraak naar het midden’ na onder de nieuwe naam Partij van de Arbeid. Ook de katholieken en liberalen lonkten naar het politieke

De begrafenis van een geliefd burgemeester. Begin juni overleed plotseling burgemeester Van Hellenberg Hubar. Heel Hilversum liep uit voor het bijwonen van zijn begrafenis. De stoet reed hier van zijn huis aan de Soestdijkerstraatweg over de Groest naar het Raadhuis. Hubar, zoals hij de raadsstukken tekende, heeft maar vijf jaren in Hilversum gediend, maar had zich in die korte periode zeer geliefd gemaakt. Een halfjaar later deed de nieuwe burgervader Joost Boot zijn intrede. Met hem ging Hilversum een periode van grote groei en verandering tegemoet. (coll. SAGV)

midden. Zij gingen zich presenteren als katholieke ‘volkspartij’ respectievelijk ‘volkspartij’ voor vrijheid en democratie. De protestants-christelijke partijen deden hier niet aan mee en bleven zich anti-revolutionair respectievelijk christelijk-historisch noemen. Op lokaal niveau en ook in Hilversum traden deze twee partijen echter vaak gezamenlijk op als Protestants Christelijke Fractie.

Verzuild maar eensgezind

Wat waren in 1951 de politieke verhoudingen in Hilversum? In de gemeenteraad van 37 leden hadden de confessionelen met 20 zetels de meerderheid. Van die 20 waren er 11 voor de protestants-christelijken en 9 voor de katholieken. Tijdens de gemeenteraads-verkiezingen van 1949 had de PvdA ongeveer een kwart van de stemmen veroverd (9 zetels) en de VVD een 15 % (5 zetels). De communistische CPN was zes jaren na de oorlog reeds op de terugtocht maar bezette in de Hilversumse Raad nog altijd 3 zetels. Burgemeester Van Hellenberg Hubar die halverwege het jaar 1951 onverwacht overleed, was van katholieke huize. De vier wethouders waren de heren (geen vrouw!) Lens (christelijk-historisch), De Jong (anti-revolutionair), Beudeker (KVP) en Vorstman (VVD). Pas na de verkiezingen van 1953 werden tegelijkertijd de vrouwelijke en de sociaal-democratische representatie in het college tot stand gebracht door de benoeming van mevrouw H. Straalman-Kremer. De eind 1951 optredende nieuwe burgemeester Boot was van onversneden anti-revolutionaire kom-af.

De politieke landkaart van Hilversum verschilde in 1951 nauwelijks van die in

1939. De PvdA lag vijf procent lager dan de vooroorlogse SDAP en de CPN was ongeveer vijf procent gestegen, een winst die tijdens de jaren vijftig zou afkalven. Terugkeer dus naar vooroorlogse verhoudingen! Had Nederland dan niets van de oorlog geleerd? Ja, toch wel. Landelijke en lokale politici hadden weliswaar hun vooroorlogse bolwerken in oude luister hersteld, maar waren veel meer dan gedurende de jaren dertig tot samenwerking bereid. Eerst was het nog de Indonesische kwestie die als splijtzwam werkte, maar toen de overdracht van de onafhankelijkheid in 1949 een feit was, trad de landsregering in Den Haag op de terreinen van economische politiek, loonmatiging en sociale zekerheid, maar ook op het gebied van veiligheid en militaire samenwerking zeer eensgezind naar buiten. Alleen de communisten deden niet mee. Naarmate de Koude Oorlog heviger en dreigender werd, raakte de Communistische Partij Nederland en zijn vakbond de EVC steeds verder geïsoleerd.

Burgemeester mr. J.A.G.M. van Hellenberg Hubar, 1946-1951. Olieverfschilderij door Klaas Koster, 1952 (coll. Goois Museum).

De omroep op de drempel van het TV-tijdperk

Waren levensbeschouwingen in het spel, dan lieten de politieke zuilen elkaar weer alle ruimte. Neem bijvoorbeeld het voor Hilversum zo belangrijke bedrijf van de radio. Tot achter in de jaren veertig heeft een vrij grote groep in het land geijverd voor een "Nationale Omroep". Maar in 1951 hadden de oude verenigingen de omroepwereld weer stevig in handen. De heer K. Voskuil gaf op zaterdagavond zijn socialistisch commentaar voor de VARA, dominee Nicolette Bruining wijdde de ochtend in op de V.P.R.O. (met puntjes tussen de hoofdletters) en pater Henri de Greeve richtte zich via de KRO tot het katholieke volksdeel. Over omroep gesproken, in 1951 begon ook de televisie. Korte tijd is gestoeid met de idee om voor dat nieuwe medium dan te komen tot een nationale vereniging. Maar ook hier kwam de verantwoordelijkheid voor het programmeren van de uitzendingen al spoedig in handen van de vijf omroepverenigingen,

In de controlekamer van de KRO studio. In 1951 hadden de vooroorlogse omroepverenigingen de radiouitzendingen weer stevig in handen, een ieder vanuit zijn eigen studio. Op deze foto uit de KRO studio II lag het accent niet zozeer op het spelend orkestje, maar op Marinus van 't Woud, die in de controlekamer 'aan de knoppen zat' (coll. SAGV).

Antoon Coolen, een veel gelezen Hilversummer. Een in 1951 uitgevoerd NIPO-onderzoek wees uit dat de Hilversummer Antoon Coolen tot de meest gelezen schrijvers van Nederland behoorde. Diens kort te voren verschenen 'omnibus'-uitgave bereikte een oplage van meer dan honderdduizend exemplaren. Coolen werd geboren in het Limburgse Wylre, groeide als kind op in het Brabantse Deurne en kwam in 1920 als 23-jarige journalist in dienst van de Gooise Post, een streng-katholiek streekblad. Hij woonde dertien jaar in Hilversum waar hij onder meer zijn bekendste boeken 'Dorp aan de rivier' en 'Kinderen van ons volk' schreef. In 1933 keerde Coolen naar Deurne terug, waar hij in 1961 stierf. De vruchtbaarheid van zijn Hilversumse periode rechtvaardigt om de Brabander Coolen ook als 'Hilversums auteur' aan te duiden (coll. Gaston Remery, Eersel).

die net op tijd weer op de been waren. Naar de radio werd overigens zeer intensief geluisterd. Het hoogtepunt was 1953. Binnen het huiselijk leven nam de radio een centrale plaats in. Volwassenen luisterden dat jaar gemiddeld vijftien uur en drie kwartier per week.

Een aantal radioprogramma's was erg populair. Heel Nederland luisterde naar de bloedstollende avonturen van Paul Vlaanderen, met Jan van Ees in de hoofdrol. 's Nachts in een pikdonker huis: 'Ina, kindje, wat heb je een kouwe hand. Maar Paul, ik geef je helemaal geen hand! Johan Bodegraven zamelde als aartsvader van de omroepspelletjes geld voor goede doelen in met zijn *Haak-in* acties. Deelnemers moesten 'mastklimmen' en het antwoord raden op de 'hamvraag'.

Christelijk korfballen en katholiek lezen

Niet alleen de omroep maar alle maatschappelijke activiteiten waar de levensbeschouwing een rol speelde waren strak verzuimd en in het bijzonder als die activiteiten zich ook op de jeugd richtten. Wim Drals artikel *De Geur van Gras* in het septembernummer beschrijft hoe er in het toenmalige Hilversum neutraal, katholiek dan wel protestants-christelijk gevoetbald werd. Christelijk korfballen deed je bij Altius en katholiek hockeyen bij *Be Fair*. De padvinderij kende naast de oorspronkelijke neutrale vereniging ook confessionele groepen. Met name je kerkelijke gezindte, tezamen met je sociale achtergrond, bepaalden waar je in het weekend ging sporten, op zaterdagavond ging dansen, waar je toneel speelde en waar je in meer algemene termen ontspanning zocht. De samenleving was sterk gelaagd en wat ons na een halve eeuw vooral opvalt, is dat iedereen dat toen heel normaal vond.

Het vermaak van de jeugd is trouwens door de eeuwen heen een bron van ouderlijke bezorgdheid geweest. Binnen verenigingen konden geestelijke raadslieden en andere leidinggevendenden op dat vermaak directe supervisie uitoefenen. Controle op hetgeen bioscopen en leeszalen aanboden was lastiger te organiseren. Alhoewel Reeds ver voor de oorlog hadden de zuilen de literatuurvoorziening stevig onder controle gebracht en na 40-45 hebben zij dat moeiteloos voortgezet. Ook de boekwinkels behoorden tot een zuil. In Hilversum was Blommestein typisch katholiek, Harkema behoorde tot het protestants-christelijke circuit. Interessant is de relatie van de zuilen met de belangrijkste verschaffers van lectuur, namelijk de bibliotheken. In het Hilversum van 1951 waren er drie. Daar was de Openbare Bibliotheek met vestigingen aan de 's-Gravelandseweg en de Neuweg. De "kwaliteit" van deze leeszalen, de dienstverlening enzovoorts, stond onder toezicht van de overheid die zich echter met het aanbod van de literatuur niet bemoeide. Controle op dat aanbod stond echter centraal bij de bibliotheken op confessionele grondslag. De protestants-christelijke bibliotheek bevond zich op de Havenstraat, de katholieke leeszaal stond op de Groest. Vooral aan katholieke zijde was men op het vlak van begeleiding zeer actief. De Informatiedienst inzake Lectuur IDIL ontdekte rond de jaren vijftig "onzedelijke taal en walgelijke gedachten" in werken van Vestdijk, Hermans, Mulisch en

Claus. Dat het oordeel van het IDIL van invloed was op het aankoopbeleid van boekhandels en bibliotheken lijkt wel vast te staan.

Er werd in 1951 overigens veel gelezen. Een NIPO-onderzoek in dat jaar noemt als meest gelezen auteurs Anne de Vries, A.M. de Jong, Jan de Hartog, Ina Boudier-Bakker, Piet Bakker, A. den Doollaard en de Hilversumse schrijver Antoon Coolen. Het was de tijd dat de “omnibus” als uitgave voor iedereen populair werd. Van de Antoon Coolen-omnibus en de Willy Corsari-omnibus werden omstreeks honderdduizend exemplaren verkocht.

Een Hilversums initiatief voor grotere samenwerking tussen bibliotheken trok zelfs nationale aandacht:

Ondanks de verzuiling deden openbare en confessionele bibliotheken pogingen om tot samenwerking te komen. Het “Trifolium”, een samenwerkingsverband in Hilversum (gevestigd in de Rigelstraat, red.), was ook nationaal een interessant experiment. Het leek een simpel samengaan van bibliotheken van verschillende gezindten, maar het bestond eigenlijk uit drie bibliotheken onder één dak. De uitleenbalie was in drieën verdeeld met daarachter het eigen personeel van elk der drie deelbibliotheken. In het leeszaaltje lagen alleen de naslagwerken en tijdschriften die voor iedereen aanvaardbaar waren, “Het Parool” bijvoorbeeld wel maar de aan de PvdA gebonden krant “Het Vrije Volk” niet. De boekencollectie bestond uit een door de participanten goedgekeurd algemeen deel dat beheerd werd door de drie boekencommissies gezamenlijk. De rest was “verzuild”: gesplitst naar christelijk, katholiek en algemeen. Lezers mochten lenen uit hun deel en uit de algemene collectie

Uit: Schuyt en Taverne, ‘1950, Welvaart in Zwart Wit’, Sdu Uitgevers Den Haag, 2001

Op zaterdagavond naar de bios

Er werd niet alleen veel gelezen maar, zoals we eerder vaststelden, ook intensief en als gezin naar de radio geluisterd. Daarnaast vonden vele Hilversummers hun wekelijkse ontspanning in de bioscoop. Er waren er vier. Rex op de Groest, Casino in de Naarderstraat, Churchill in de Havenstraat en City in de Herenstraat. Zes jaren na de oorlog waren Duitse films nog steeds niet erg populair. Het meeste materiaal kwam uit Hollywood: Doris Day in *Tea for Two*, Errol Flynn en zijn flitsende avonturen, maar ook Orson Welles in Shakespeare’s *Macbeth*. Nog een paar namen? David Niven, Olivia de Havilland, Rita Hayworth en, toen al, Elisabeth Taylor. De nationale filmkeuring beschermde het jonge volkje tegen al te uitdagende filmfragmenten waarbij ‘uitdagend’ hoofdzakelijk in erotische zin moet worden uitgelegd. Had een film het stempeltje meegekregen *Alleen boven de 18 jaar* dan konden de toenmalige tieners het schudden, maar voor de volwassen klanten was zo’n oordeel een extra aanbeveling. Voor de teenagers was het overigens een prikkel om te proberen toch naar binnen te glippen en daar de volgende dag op school of in de werkplaats duchtig over op te scheppen. De belangstelling voor films was zo groot dat ernstig overwogen werd om ook bij Anna’s Hoeve een filmtheater in te richten, een *drive-in* bioscoop naar Amerikaanse snit. Dat is er nooit van gekomen. Waarschijnlijk waren er te weinig film liefhebbers met eigen auto’s.

Op zaterdagavond gezellig naar de bios.

Voor de podiumkunsten was Theater Gooiland het Hilversumse middelpunt. Sartre's toneelstuk *De eerbiedige lichtekooi* gespeeld door het Gezelschap Comedia beleefde vele extra voorstellingen. Vergelijkbaar succes maar dan in het lichte genre behaalden Johan Kaart en Johan Boskamp in *Potasch en Perlemoer*. Weken lang was Gooiland uitverkocht! Ook nationale beroemdheden als Ko van Dijk en Tilly Perin-Bouwmeister kwamen regelmatig naar Hilversum. Jan de Cler van *Negenheit de klok* en Pi Scheffer van *The Skymasters* waren in de eerste plaats radioartiesten, maar traden ook *live* op. In de amateurhoek bloeide de balletschool van Rudi Mees als nooit tevoren. Mevrouw Mees, de moeder van Pim Jacobs, heeft hele generaties Hilversumse meisjes balletdansen geleerd en gaf regelmatig druk bezochte uitvoeringen in Gooiland.

Zo'n vijftig jaar geleden was de douche nog niet erg populair. Baden deed je in een bad, maar in de badkamertjes van de naoorlogse nieuwbouw was voor een bad nauwelijks ruimte. Het was een bedrijf uit Eemnes, de Ocriet-fabriek, dat met een oplossing kwam door een soort minibad te ontwikkelen: het 'Lavet'. Het was een wat dieper uitgevoerde wastafel met een stevige rand en een geysier erboven waarin men in ieder geval de kinderen kon 'poedelen'. Ouderen gingen op de rand zitten en konden comfortabel de voeten wassen en de rest.

Grote vraag naar woonruimte

Een probleem dat in vrijwel alle politieke en maatschappelijke discussies een overheersende plaats innam was de woningnood. Ook in Hilversum was zes jaren na beëindiging van de oorlog de vraag naar woonruimte veel groter dan het aanbod. Weliswaar waren in de stad nauwelijks huizen ten prooi gevallen aan directe oorlogshandelingen, maar de bouw van nieuwe woningen had jaren stil gelegen. Het opknappen en vervangen van oude huizen had sinds de jaren dertig ook een grote achterstand opgelopen. De omroep, Philips en andere bedrijven haalden steeds meer mensen hier naar toe en Hilversum bleef aantrekkelijk als woonplaats voor forensen die werkten in Amsterdam of Utrecht. Hilversum was op weg van 80.000 inwoners in 1945 naar honderdduizend in 1958!

De bouw van nieuwe woonruimte kwam na de oorlog echter maar moeizaam op gang. Niet alleen was het aantal woningen te klein, ook de soorten woningen die beschikbaar kwamen leverden problemen op. Het aanbod sloot niet aan op de vraag. Pas in 1949 kwamen de grootschalige uitbreidingen. In de Jupiterstraat en Planetenstraat zette Dudok de eerste rijen flats neer. Maar in 1951 was op het

einde van de woningnood nog geen enkel zicht. Pas achter in de jaren zestig en tijdens de realisatie van de nieuwe wijk "Kerkelanden" begon het probleem zijn scherpte te verliezen.

De kwantitatieve woningnood was geen specifiek Hilversums probleem, maar een vraagstuk dat in heel het land actueel was. In de haast om de vele woningzoekenden tegemoet te komen, is in de jaren vijftig veel woonruimte gebouwd die achteraf gezien toch wel van armzalige kwaliteit was. Reeds in 1956 stelde de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel vast dat de kwaliteit van veel nieuwbouw achter liep bij die van buitenlandse nieuwbouw door veel te spaarzaam toepassen van centrale verwarming, gebrekkige isolatie tegen geluid en klimaat, het ont-

breken van goede afvoer van huisvuil in etagewoningen (flats) en de achterblijvende uitrusting van de badkamers en de keukens. De inrichting van de toentertijd gebouwde huizen en flats was aanvankelijk nog geheel “vooroorlogs”. De bewoners werden verondersteld in de huiskamer aan tafel te zitten waar zij niet alleen de maaltijd gebruikten, maar ook de krant lezen, huiswerk maakten en de sokken stopten. Dit alles onder één boven de tafel hangende huiskamerlamp en verwarmd door één met kolen of olie gestookte haard, die vaak in de Hilversumse Jaarsma-fabrieken was gemaakt. Pas toen relatief grote televisiekasten de huiskamers waren binnengedrongen, kwam de zithoek in zwang.

Geen wachtlijsten in de zorgsector

De gezondheidszorg in Nederland, en zeker ook in Hilversum, was in 1951 goed geregeld. Er waren hier twee ziekenhuizen, de RK Ziekenverpleging, in 1893 gebouwd aan de Koningstraat, en het Diaconessenhuis aan de Neuweg, dat dateerde uit 1918. Nieuw waren deze ziekenhuizen dus niet, maar de gebouwen waren een aantal malen grondig gemoderniseerd en uitgebreid. Sanatorium Zonnestraal, dat in de jaren zestig ook als ziekenhuis dienst deed, was nog geheel gericht op de behandeling van tuberculose-patiënten. De gemeente droeg de directe verantwoordelijkheid voor de eerste hulp bij ongelukken, de ambulancedienst, inentingen en keuringen. Daartoe was in 1919 de GG & GD opgericht. Ook het geneeskundig toezicht op scholen had de gemeente naar zich toe gehaald en ondergebracht in een aparte dienst. Het was echter weer particulier initiatief dat in 1954 leidde tot de bouw van een inrichting waar Hilversumse bleekneusjes een kwartiertje onder de hoogtezons konden komen. De inrichting was uniek in het land en is tot 1980 in bedrijf geweest. Rond het jaar 1950 gingen bleekneusjes echter vooral naar vakantiekolonies. De schoolartsen stuurden in die naoorlogse tijd jaarlijks zo'n 400 kinderen naar tehuizen, die voornamelijk, zoals het toen bekende *Bio-vacantieoord*, aan de Noordzeekust lagen.

Bij het doorlezen van de verslagen van schoolartsen en van de GG&GD valt op dat de geneeskundige autoriteiten vooral beducht waren voor tuberculose (TBC). Alle leerlingen en (op vrijwillige basis) leerkrachten werden jaarlijks op de aanwezigheid van TBC-besmetting onderzocht. Normaal ging dat via de zogeheten huidreactie: een krasje op de bovenarm, wat smetvloeistof erin, pleister erop en na een week kijken of er wat ‘opgeko-

Een opmerkelijk kritische visie op de kwaliteit van de woninginrichting rond de jaren vijftig, inclusief een socialistische sneer naar de industrie, geeft het in 1951 door de PvdA uitgebrachte rapport “*De weg naar de vrijheid*”: *Wie de Nederlandse huiskamer binnentreedt, zal daar als regel gedemonstreerd zien aan één kant een gebrek aan smaak, aan de andere kant de gevolgen van een op winst gebaseerd industrieel bedrijf. Traditionele meubels, een dor behang, brave schilderijen en fantasieloze serviezen leggen getuigenis af van de geringe verbeeldingskracht van zowel de vervaardigers als van de afnemers van gebruiksvoorwerpen. Zelfs aan velen die in staat zijn te genieten van het Veluws landschap, van Lucas van Leyden en van Debussy, schijnt nimmer geleerd dat er schoonheid kan schuilen in het eenvoudige voorwerp, dat men dagelijks in handen of onder ogen krijgt. De wooncultuur is een even belangrijk als verwaarloosd onderdeel van de cultuur. Opnieuw moet vastgesteld dat hier een belangrijke taak voor het onderwijs is weggelegd evenals voor de bedrijven welke gebruiksvoorwerpen vervaardigen.*

men' was. In 1951 werd evenwel voor het eerst op grote schaal schermbeeldfotografie toegepast, zeg maar doorgeleucht.

Ook badhuizen vielen toen onder gezondheidszorg. Die in de Meidoornstraat en in Over het Spoor ondergingen een grondige opknappbeurt met uitbreiding.

De geboortegolf nadert de scholen..

In 1951 telde Hilversum niet minder dan 83 scholen. Meer dan de helft daarvan (45) waren scholen voor basisonderwijs. Lagere scholen heetten die toen. Naast de inrichtingen voor dagonderwijs waren er ook zogeheten avondscholen, bestemd voor leerlingen die overdag de kost moesten verdienen. De 83 scholen gaven onderdak aan ongeveer 17.400 leerlingen.

Evenals het verenigingsleven, de leeszaal en de omroep was het onderwijs sterk verzuild. Van bijna elk type school was er een openbare, een katholieke en een protestants-christelijke versie. Van de 20 kleuterscholen waren zes openbaar en twaalf confessioneel. Twee kleuterscholen waren 'bijzonder', hetgeen betekende dat de ouders van de leerlingen grotendeels voor de kosten opdraaiden. Een voorbeeld van zo'n bijzondere school was de Hilversumse Schoolvereniging aan de Frans Halslaan, met 39 kleuters het kleinste schooltje in de stad. De grootste kleuterschool met 291 leerlingen was die in de Minckelersstraat, één van de zes openbare scholen. Het lager onderwijs vertoonde een beeld dat sterk lijkt op dat van de kleuterscholen. Naast de openbare lagere scholen stonden aan de ouders katholieke, christelijke en enkele bijzondere scholen ter beschikking. Van de instellingen voor middelbaar onderwijs waren het Gymnasium, de HBS en de Handelsavondschool openbaar. Hun leerlingenaantallen bedroegen in 1951 respectievelijk 367, 280 en 216. Confessioneel waren (met de leerlingenaantallen tussen haakjes) het Christelijk Lyceum (549), het R.K. Lyceum (472) en de R.K. Avondschool (230). De twee bijzondere middelbare scholen waren het Nieuwe Lyceum (291), toen nog gevestigd aan de Geraniumstraat, en de Godelindeschool (86) op Trompenberg. Uit al deze getallen blijkt wel dat het confessionele onderwijs in Hilversum geen marginaal bestaan leidde, integendeel. En ook het nijverheidsonderwijs begon zuilsgewijs opgesplitst te worden. Naast de algemene Ambachtsschool aan de Lage Naarderweg en de Philipsschool op het terrein van PTI was er al de R.K. Avondschool voor technisch onderwijs. Maar een christelijke respectievelijk een katholieke ambachtsschool waren al in de maak en voor een christelijke MTS, een schooltype voor technisch onderwijs dat later tot HTS zou worden opgewaardeerd, lagen de eerste plannen al klaar. Algemeen en openbaar huishoudonderwijs werd gegeven aan de Vermeerlaan, de R.K. Huishoudschool stond aan de Larenseweg. Tot de typische vakscholen moeten gerekend worden het Goois Muzieklyceum, de 'Radioschool' van Rens & Rens en de slagervakschool die verbonden was aan het abattoir. Alles bijeen was het Hilversumse onderwijslandschap rijk en gevarieerd.

De naoorlogse geboortegolf was in 1946 ook over Hilversum heen gespoeld. De zogeheten vruchtbaarheid, die in de jaren ervoor op 18 tot 20 geboorten per 1000

inwoners had gelegen, sprong in 1946 naar 29 om aan het eind van de jaren veertig weer te dalen naar 19. In ronde getallen uitgedrukt waren er in 1946 niet 1700 maar 2400 babies geboren en dat legertje marcheerde vier jaar later de kleuterscholen binnen. Daar is voor de opvang kennelijk voldoende ruimte geweest maar de geboortegolf en de groei van het inwoneraantal als gevolg van immigratie gaf het gemeentebestuur aanleiding om de capaciteit van het lager onderwijs uit te breiden. Aan de Kamerlingh Onnesweg verrees in 1951 de Maria Immaculataschool voor lager onderwijs aan katholieke meisjes en aan de Rigelstraat de Jan Ligthartschool. Twee jaren later, in 1953, kon een nieuwe openbare school aan de Eksterstraat in gebruik genomen worden die vernoemd werd naar de natuurvorser dr. J.P. Thijsse.

Iets zal er moeten gebeuren

In een beschrijving van Hilversum kan een alinea over 'het verkeer' niet ontbreken. Ook een halve eeuw geleden maakten pers, publiek en politiek zich over de toenemende verkeerschaos in ons dorp ernstige zorgen. Maar waar ging het eigenlijk om? Veel auto's waren er toen niet. Wel waren er toen al een heleboel brommers, voornamelijk van het merk Solex. Maar dat waren echte rijwielen met hulpmotor, die niet erg hard reden. Op de drukke kruispunten stonden in witte jassen gehulde agenten met verkeersborden de boel te regelen. Eerst het rechtdoor-verkeer en wat linksaf moest, voorsorteren bij het bord van oom agent. Maar op Hilversums drukste kruispunt, de Kerkbrink, waren verkeersagenten al lang niet meer toereikend. Met een grote rotonde, in het midden geflankeerd door eigentijdse stoplichten, werden de auto's, fietsen, Solexen en voetgangers de brink over geleid. Wat was het probleem dan? De vrachtwagens die komende van de Vaartweg rechtsaf de Langestraat in draaien, kunnen niet voorkomen dat zij ver op de linker rijbaan van deze straat komen, waardoor zij een gevaar opleveren voor de auto's en vooral fietsers die vanuit de Langestraat de Kerkbrink op willen en daar geduldig voor het stoplicht staan te wachten, aldus de plaatselijke krant. Van verkeersdrukke en filevorming had de automobilist nog weinig last, maar het was allemaal een beetje nauw. En dat natuurlijk vooral wanneer je met een vrachtwagen in het

Om de naoorlogse geboortegolf te kunnen opvangen diende de capaciteit van het basisonderwijs snel opgevoerd te worden. Aan de Kamerlingh Onnesweg kwam in 1951 de Maria Immaculataschool voor lager onderwijs aan katholieke meisjes en aan de Rigelstraat in dat jaar de openbare Jan Ligthartschool. Twee jaren later werd een derde nieuwe school geopend, de Dr.Jac.P.Thijsse-school aan de Eksterstraat. De behuizing van deze school kon niet de bewondering wegdragen van de Gooi- en Eembode: '... wie de school binnentreedt slaat de schrik om het hart. Hij blikt in een gang, oneindig lang, waar achter elkaar acht klassen op uitmonden. Moet hier het kind op zijn gemak worden gesteld en zich thuis voelen?' Een nogal negatief oordeel over een ontwerp waarvoor Dudok de verantwoordelijkheid had gehad. In 1956 fuseerde de Thijsse-school met de Spinozaschool tot de openbare basisschool De Dubbeldekker. Het gebouw aan de Eksterstraat werd kort daarna gesloopt en op het terrein staat nu een aantal woningen (coll. SAGV).

De Groest in 1951. Als de Hilversummers en Het Gooi- en Ommeland in 1951 klaagden over 'het verkeer' ging het vooral over de Kerkbrink. De nauwe straten en scherpe bochten daar waren voor grote vrachtwagens inderdaad lastige obstakels. De Groest zullen ze wel niet bedoeld hebben! Daar heerste in 1951 nog een dorpse rust (coll. SAGV).

centrum moest zijn. Iets zal er moeten gebeuren, schreef Het Gooi-en Ommeland. En er gebeurde ook iets. Fabriekjes en bedrijven die al sinds mensenheugenis in Hilversum gevestigd waren, begonnen het dorpscentrum te verlaten. Van Dorp's Specerijen bijvoorbeeld was in de Kruissteeg niet meer bereikbaar en had het centrum al verlaten. In 1951 verruilde Roter, bekend van de maagtabletten, de Huijgenstraat voor de Liebergerweg en verliet Metallic Industries de Groest om zich in het ruimere Loosdrecht te vestigen. De grote tapijtfabrieken bleven vooralsnog in het dorp. De omroepstudio's, die uiteraard veel verkeer aantrokken – denk

Zoefffff weg met de nieuwe Opel. Tot 1951 dienden nieuwe auto's altijd te worden 'ingereden'. De trotse eigenaar van een pasgekochte limousine mocht de eerste paar duizend kilometer de motor niet zwaar belasten en niet sneller rijden dan 40 tot 50 kilometer per uur. Dat was zonder twijfel knap frustrerend, ook voor de chauffeur die achter zo'n 'slak' met het bordje 'inrijden' onder de achterruit aan hobbelde. Maar de smeerolie had de gelegenheid nodig om in alle rust onder meer het me-

taalstof uit de gloednieuwe cylinders te verwijderen. Opel begreep dat zij daar wat aan moesten doen. Op de 'Frankfurter Salon' 1951 presenteerde het merk de nieuwe types Olympia en Kapitän, waarvan de motoren vooraf in de fabriek onder hoge druk waren schoongespoeld met 300 liter olie van 80 graden, wat het inrijden overbodig maakte. Deze foto, die in 1993 tijdens een veteranenralley werd gemaakt, toont de Opel Olympia 1951. Overigens werd deze fraaie Opel toen standaard zonder verwarming geleverd. Wollen sokken aantrekken dus of extra een kacheltje laten inbouwen! Leveranciers daarvan waren bijvoorbeeld Bosch of Clayton, die kacheltjes leverden met twee 'deurtjes'. Als die dicht zaten ging alle warme lucht naar de voorruit. Voor warme voeten moest de rijder even een deurtje open zetten. De warmte werd geleverd door het koelwater (coll. Hist. Opel Club Nederland).

aan al die autobussen met leden uit het hele land voor een dagje uit naar de studio van 'hun' omroepzuil – die studio's lagen gelukkig aan de rand van het dorp.

Een eigen weg

En zo begonnen de jaren vijftig, in Nederland en in Hilversum. Als men thans op die tijd terugkijkt, dan lijkt dit decennium weinig opwindend geweest. Het zijn de jaren zestig die fascineren. Toen gebeurde het! Een bedaarde en vlijtige samenleving werd omgeploegd en herverkaveld! En in de aanloop naar die veranderingsdrift is het maar een saaie boel geweest. Maar was dat wel zo? In zijn boek *De eeuw van mijn vader* beschreef Geert Mak de jaren vijftig aldus: Uiterlijk leek het Nederland van de jaren vijftig nog vroom en gezagsgetrouw, maar achter de schermen was er een stille afvalligheid gaande. Er was nog nauwelijks televisie – de communicatie verliep via massale toogdagen, toespraken en volle zalen – maar veel mensen hadden wel radio. Daarop hoorde ze van alles wat niet paste in het kader van de oude zuilen en dat – zoals het heette – in goede banen geleid moest worden. Bovendien kwam er meer vrije tijd. Net als in de jaren twintig begonnen de kranten te klagen over het lanterfantent, het bioscoop- en cafébezoek, het niet naar beschaafde muziek luisteren, en al die andere vormen van 'onnutte' vrijetijdsbesteding. Met name de jongeren begonnen de georganiseerde verbanden van de zuilen te verlaten en hun eigen weg te zoeken.

Bronnen

Schuyt en Taverne, 1950 *Welvaart in Zwart Wit*, Sdu, Den Haag 2001

Het Gooi- en Ommeland

Mak, *De eeuw van mijn vader*, Atlas, Amsterdam 1999

Hilversum *Zoals het was*, Waanders, Zwolle 2001

Opel Olympia Schrader Motor Chronik, Muenchen 1986

Wim Setz, *Historische Opel Club Nederland*

R. Wind, oud-docent aan de J.P.Thijsseschool

De Geert van Mesdagweg, door het bos om de scholen heen. Het eerst begin van een rondweg kwam beschikbaar in 1956. De letterlijk in het Corversbos uitgehakte betonweg leidde het groeiend autoverkeer van het Palacehotel naar de Vaartweg en het havengebied. De in de Oersberg wonende industrieel en directeur van Van Houten te Weesp, Geert van Mesdag, gaf aan dit nieuwe stuk weg zijn naam. De Schuttersweg kon voortaan worden ontzien en voor de leerlingen van de scholen daar moet de komst van de nieuwe weg een grote opluchting betekend hebben. Een nadeel was wel dat de Boombergwijk praktisch van het Corversbos werd afgesloten en zijn 'uitloop naar het groen' verloor. Deze foto uit 1955 toont de werkzaamheden tijdens de aanleg door het bos (coll. SAGV).